

ऋषि- १-३ मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः, ४-६ वासिष्ठ इन्द्रप्रमतिः, ७-९ वासिष्ठो वृषगणः, १०-१२ वासिष्ठो मन्युः*, १३-१५ वासिष्ठ उपमन्युः**, १६-१८ वासिष्ठो व्याघ्रपादः, १९-२१ वासिष्ठः शक्तिः, २२-२४ वासिष्ठः कर्णश्रुद्, २५-२७ वासिष्ठो मृळीकः, २८-३० वासिष्ठो वसुक्रः, ३१-४४ पराशरः शाक्त्यः, ४५-५८ कुत्स आङ्गिरसः। पवमानः सोमः। त्रिष्टुप्

अस्य प्रेषा हेमना पूयमानो देवो देवेभिः समपृक्त रसम्।

सुतः पवित्रं पर्येति रेभन्मितेव सद्मं पशुमान्ति होता ॥ ९.०९७.०१

अस्य- एतस्योपासकस्य। प्रेषा- प्रेरकेण। हेमना- ज्योतिषा। पूयमानः- पुनानः। देवः- द्योतनशीलः। रसम्। देवेभिः- देवैः। समपृक्त- संयोजयति। रेभन्- शब्दयन्। सुतः- निष्पन्नः। पवित्रम्- शोधकं प्रतीकम्। मिता- निर्मितानि। पशुमान्ति- सूक्ष्मदर्शियुक्तानि। सद्म- यज्ञसदनानि। होतेव- अग्निरिव। पर्येति- परिगच्छति ॥१॥

भद्रा वस्त्रा समन्या वसानो महान्कविर्निवचनानि शंसन्।

आ वच्यस्व चम्बोः पूयमानो विचक्षणो जागृविर्देववीतौ ॥ ९.०९७.०२

देववीतौ- दिव्यानुभूतौ। जागृविः- जागरणशीलः सन्। विचक्षणः- विशेषद्रष्टा सन्। भद्रा- कल्याणानि। समन्या वस्त्रा- वीरभूषणानि। वसानः- बिभ्रत्। महान्- महात्मा। कविः- क्रान्तदर्शी। निवचनानि- मन्त्रान्। शंसन्- वदन्। पूयमानः- पवमानः सन्। चम्बोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। आ वच्यस्व- प्रविश ॥२॥

समुं प्रियो मृज्यते सानो अव्ये यशस्त्रो यशसां क्षैतौ अस्मे।

अभि स्वरं धन्वा पूयमानो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९.०९७.०३

अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके । सानो- उत्कृष्टे प्रतीके । प्रियः- प्रेमपात्रो रसः । सम्- सम्यक् । मृज्यते- पूयते । यशसां यशस्तरः- कीर्तिमतां श्रेष्ठः । क्षैतः- धार्मिको भौमरसः । अस्मे- अस्मदर्थम् । पूयमानः- पुनानः सन् । अभि स्वर- अभिशब्दय । धन्व- अभिसर । यूयम्- हे देवाः । स्वस्तिभिः- भद्रैः । सदा- सततम् । नः- अस्मान् । पात- रक्षत ॥३॥

प्र गायताभ्यर्चाम देवान्सोमं हिनोत महते धनाय ।

स्वादुः पवाते अति वारमव्यमा सीदाति कलशं देवयुनः ॥ ९.०९७.०४

प्र- प्रकर्षेण । गायत- सामगानं कुरुत । देवान्- देवताः । अभ्यर्चाम्- अभ्यर्चत । महते- महत्यै । धनाय- संपदे । सोमम्- रसम् । हिनोत- प्रेरयत । वारम्- वरणीयम् । अव्यम्- भाजनं प्रतीकम् । स्वादुः- मधुरो रसः । अति- अतिक्रम्य च । पवाते- क्षरति । नः- अस्मदर्थम् । देवयुः- देवकामः । कलशम्- भाजनं प्रतीकम् । आ सीदति- निषीदति ॥४॥

इन्दुर्देवानामुप सख्यमायन्सहस्रधारः पवते मदाय ।

नृभिः स्तवानो अनु धाम पूर्वमगन्निन्द्रं महते सौभगाय ॥ ९.०९७.०५

इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः । देवानाम्- देवतानाम् । सख्यम्- मैत्रीम् । उप आयन्- उपगच्छन् । सहस्रधारः- अनन्तधारः । मदाय- तृप्तये । पवते- क्षरति । नृभिः- नेतृभिरुपासकैः । स्तवानः- स्तुतः । महते । सौभगाय- सौभाग्याय । पूर्व- पुराणम् । इन्द्रं धाम- ईशनशक्तिसंपन्नं सदनम् । अनु अगन्- अनुगच्छति ॥५॥

स्तोत्रे राये हरिरर्षा पुनान इन्द्रं मदौ गच्छतु ते भराय ।

देवैर्याहि सरथं राधो अच्छा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९.०९७.०६

स्तोत्रे- मन्त्रे सति । राये- दानयोग्यधनाय । हरिः- कान्तः सन् । पुनानः- पूयमानः सन् । अर्ष-
गच्छ । ते- तव । मदः- हर्षः । इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् । भराय- भरणाय । गच्छतु । देवैः-
देवताभिः साकम् । सरथम्- रंहणशीलाम् । राधः- संसिद्धिम् । अच्छा- अभिलक्ष्य । याहि-
गच्छ ॥६॥

प्र काव्यमुशनेव ब्रुवाणो देवो देवानां जनिमा विवक्ति ।

महिब्रतः शुचिबन्धुः पावकः पदा वराहो अभ्येति रेभन् ॥ ९.०९७.०७

उशनेव- काम्याः कामयमानो वा उपासक इव । वश कान्तौ । काव्यम्- दर्शनविषयम् । प्र-
प्रकर्षेण । ब्रुवाणः- वदन् । देवः- सोमः । देवानाम्- देवतानाम् । जनिमानि- जन्मानि । विवक्ति-
उपदिशति । महिब्रतः- महाव्रतः । शुचिबन्धुः- शुद्धबन्धुः । पावकः- शोधकः सोमः । वराहः-
शोभनदिनवान् । रेभन्- शब्दयन् । पदा- पदानि भूर्भुवरादीनि । अभ्येति- अभिसरति ॥७॥

प्र हंसासस्तृपलं मन्युमच्छामादस्तं वृषगणा अयासुः ।

आङ्गूष्यं पवमानं सखायो दुर्मर्षं साकं प्र वदन्ति वाणम् ॥ ९.०९७.०८

वृषगणाः- वर्षन्त्यः । हंसासः- मुमुक्षाभावनाः । हंसः पक्षी मुमुक्षाप्रतीकः । अमात्- स्वबलेन ।
तृपलम्- द्रुततरम् । मन्युम्- मननगतम् । अस्तम्- स्वसदनभूतं रसम् । अच्छा- अभिलक्ष्य । प्र-
प्रकर्षेण । अयासुः- अगच्छन् । आङ्गूष्यम्- सर्वैरभिगन्तव्यम् । दुर्मर्षं- दुःसहम् । पवमानम्- शोधकं
सोमं रसं प्रति । सखायः- सुहृदः । साकम्- सङ्गत्य । वाणम्- वीणाम् । प्र वदन्ति- वादयन्ति ॥८॥

स रंहत उरुगायस्य जूतिं वृथा क्रीळन्तं मिमते न गावः ।

परीणसं कृणुते तिग्मशृङ्गो दिवा हरिर्ददृशे नक्तमृजः ॥ ९.०९७.०९

उरुगायस्य- विष्णोः। जूतिम्- गतिमनुसरन्। सः- असौ सोमो रसाधिदेवता। रंहते- शीघ्रगतिर्भवति। गावः- सूर्यकिरणाः। वृथा क्रीळन्तम्- अनायासेन विहरन्तम्। न मिमते- न हिंसन्ति। तीक्ष्णशृङ्गः- तीक्ष्णतेजाः। परीणसम्- बहु। कृणुते- कुरुते। ऋजः- ऋजुगामी। हरिः- आकर्षकः सोमश्चन्द्रो वा। दिवा नक्तम्- दिवारात्रम्। ददृशे- दृश्यते ॥९॥

इन्दुर्वाजी पवते गोन्योघा इन्द्रे सोमः सह इन्वन्मदाय।

हन्ति रक्षो बाधते पर्यरातीर्वरिवः कृण्वन्वृजनस्य राजा ॥ ९.०९७.१०

वाजी- तुरगभूतः। गोन्योघाः- चिद्रससङ्घातः। इन्दुः- क्लेदनशीलः। सोमः- रसः। सहः- शक्तिम्। मदाय- हर्षाय। इन्द्रे- ईशनाधिदेवते। इन्वन्- प्रेरयन्। पवते- क्षरति। वरिवः- संपदः। कृण्वन्- कुर्वन्। वृजनस्य- युद्धस्य। राजा- स्वामी। रक्षः- क्रौर्यम्। हन्ति- नाशयति। अरातीः- शत्रून्। परि बाधते ॥१०॥

अघ धारया मध्वा पृचानस्तिरो रोम पवते अद्रिदुग्धः।

इन्दुरिन्द्रस्य सख्यं जुषाणो देवो देवस्य मत्सरो मदाय ॥ ९.०९७.११

अघ- अथ। मध्वा धारया- मधुरधारया। अद्रिदुग्धः- स्थैर्यनिष्पन्नो जडनिष्पन्नो वा। पृचानः- संयोजयन्। रोमा तिरः- रोमोपलक्षितशरीरमतिक्रम्यापि। पवते- क्षरति। देवस्य- द्योतनशीलस्य। इन्द्रस्य- ईशनाधिदेवतस्य। सख्यम्- मैत्रीम्। जुषाणः- सेवमानः। देवः- द्योतनशीलः। मत्सरः- तर्पकः। इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। मदाय- तृप्तये। अभिसरति ॥११॥

अभि प्रियाणि पवते पुनानो देवो देवान्स्वेन रसेन पृञ्चन्।

इन्द्रुर्धर्माण्यृतुथा वसानो दश क्षिपौ अव्यत सानो अव्ये ॥ ९.०९७.१२

देवः- द्योतनशीलः । पुनानः- पवमानः सोमः । प्रियाणि- स्वप्रियपात्राणि भाजनानि प्रतीकभूतानि वा । स्वेन रसेन । पृञ्चन्- संयोजयन् । ऋतुथा- यथाकालम् । धर्माणि- धर्मान् । वसानः- बिभ्रदास्ते । तम् । दश क्षिपः- दशदिग्वर्तिन्य आपो मूलशक्तिधारा अवतरणशीलाः । अव्ये- रसव्यञ्जके । रसस्य प्रवेशस्थाने । सानो- समुच्छिते प्रतीके । अव्यत- सङ्गमयन्ति ॥१२॥

वृषा शोणौ अभिकनिक्रदद्वा नदयन्नेति पृथिवीमुत द्याम् ।

इन्द्रस्येव वय्मुरा शृण्व आजौ प्रचेतयन्नर्षति वाचमेमाम् ॥ ९.०९७.१३

वृषा- वर्षकः । शोणा- रोचमानः । गाः- चिद्रश्मीन् । अभिकनिक्रदत्- उद्दिश्याशब्दयत् । पृथिवीम्- भूमिम् । उत- अपि च । द्याम्- नभः । नदयन्- नादयन् । एति- आगच्छति । आजौ- युद्धे । इन्द्रस्येव- बलाधिदैवतस्येव । वयुः- अस्य शब्दः । आ शृण्वे- आश्रूयते । इमाम्- एताम् । वाचम् । प्रचेतयन्- प्रज्ञापयन् । आ एति- आगच्छति ॥१३॥

रसाय्यः पयसा पिन्वमान ईरयन्नेषि मधुमन्तमंशुम् ।

पवमानः संतनिमेषि कृण्वन्निन्द्राय सोम परिषिच्यमानः ॥ ९.०९७.१४

रसाय्यः- आस्वाद्यः । पयसा- क्षीरोपलक्षितेन ज्ञानेन । पिन्वमानः- क्षरन् । ईरयन्- वाचं प्रेरयन् । मधुमन्तम्- मधुरम् । अंशुम्- रसभावम् । एषि- प्राप्नोषि । इन्द्राय- परमेश्वराय । परिषिच्यमानः- संस्कृतस्त्वम् । सोम- रस । पवमानः- पुनानः सन् । सन्तनिम्- विस्तारभावम् । कृण्वन्- कुर्वन् । एषि- गच्छसि ॥१४॥

एवा पवस्व मदिरो मदीयोदग्राभस्य नमयन्वधस्त्रैः ।

परि वर्णं भरमाणो रुशन्तं गव्युर्नो अर्षं परि सोम सिक्तः ॥ ९.०९७.१५

मदिरः- तर्पकः । मदाय- तृप्त्यै । एव- एवम् । पवस्व- क्षर । उदग्राभस्य- उदकग्रहं जडोपलक्षितं
मेघम् । वधस्त्रैः- हननसाधनैरायुधैः । नमयन्- सन्नमयन् । रुशन्तम्- ज्वलन्तम् । वर्णम् । परि-
परितः । भरमाणः । गव्युः- चिद्रश्मिकामः सन् । सोम- रस । सिक्तः- सिच्यमानः सन् । परि अर्ष-
सर ॥१५ ॥

जुष्टी न इन्दो सुपथा सुगान्युरौ पवस्व वरिवांसि कृण्वन् ।

घनेव विष्वग्दुरितानि विघ्नन्नाधि ष्णुना धन्व सानो अव्ये ॥ ९.०९७.१६

इन्दो- क्लेदनशील रस । नः- अस्मदर्थम् । जुष्ट्वी- प्रीतः । सुपथा- शोभनमार्गेण । उरौ- विस्तीर्णे
हृदि । सुगानि- सुगमनाः । वरिवांसि- संपदः । कृण्वन्- कुर्वन् । पवस्व- क्षर । विष्वक्- सर्वतः ।
घनेव- घनीभूतायुधमिव । दुरितानि- पापानि । विघ्नन्- बाधयन् । ष्णुना- स्रवता । अव्ये-
सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके । रसस्य प्रवेशस्थाने ।
रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते । रसार्थयाचनसाधनभूते । रसक्रिये । रसावाप्तिसाधनभूते ।
रसावरणे । रससंभक्तिरि । रसवर्धके । सानो- उच्छ्रिते प्रतीके । अधि । धन्व- सर ॥१६ ॥

वृष्टिं नो अर्षं दिव्यां जिगलुमिळावतीं शंगयीं जीरदानुम् ।

स्तुकेव वीता धन्वा विचिन्वन्बन्धूरिमाँ अवराँ इन्दो वायून् ॥ ९.०९७.१७

जिगलुम्- गतिमतीम् । इळावतीम्- मन्त्रयुक्ताम् । शङ्गयीम्- सुखस्य निवासभूताम् । जीरदानुम्-
क्षिप्रदानोपेताम् । दिव्यां वृष्टिम् । नः- अस्मदर्थम् । अर्ष- गमय । वीता- काम्यानि । स्तुकेव-
अपत्यानीव । बन्धून्- भवतो बन्धुभूतान् । अवरान्- वत्सानिव स्थितान् । इमान्- एतान् ।
वायून्- प्राणविशेषान् । विचिन्वन् । इन्दो- क्लेदनशील रस । धन्व- अभिसर ॥१७ ॥

ग्रन्थिं न वि ष्य ग्रथितं पुनान ऋजुं च गातुं वृजिनं च सोम।

अत्यो न क्रदो हरिरा सृजानो मर्यो देव धन्व पस्त्यावान्॥ ९.०९७.१८

पुनानः- पूयमानः सन्। सोम- रस। ग्रन्थिं न- यथा कश्चित् ग्रन्थिं विश्लेषयति तथा। ग्रथितम्- आवरणबद्धम्। वि ष्य- विमुञ्च। ऋजुं च गातुम्- अकुटिलं मार्गम्। वृजिनं च- बलञ्च दर्शय। हरिः- आकर्षकः सन्। आ सृजानः- आसृष्टः सन्। अत्यो न- तुरग इव। क्रदः- शब्दितवान्। पस्त्यावान्- गृहयुक्तः सन्। देव- अमर्त्य। मर्यः- मर्त्यरूपेण। धन्व- गच्छ॥१८॥

जुष्टो मदाय देवतात इन्दो परि ष्णुना धन्व सानो अव्ये।

सहस्रधारः सुरभिरदब्धः परि स्रव वाजसातौ नृषह्ये॥ ९.०९७.१९

इन्दो- क्लेदनशील रस। मदाय- हर्षाय। स्रुना- स्रवणशीलया धारया। जुष्टः- सेवितः। अव्ये- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने। रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते। रसार्थयाचनसाधनभूते। रसक्रिये। रसावाप्तिसाधनभूते। रसावरणे। रससंभक्तरी। रसवर्धके। सानो- उत्कृष्टे प्रतीके। परि धन्व- अभिसर। वाजसातौ- संपल्लाभसाधके। नृषह्ये- वृत्रैर्जनिते युद्धे। सहस्रधारः- अनन्तधारः। सुरभिः- सुगन्धः। अदब्धः- अहिंसनीयः सन्। परि- परितः। स्रव- क्षर॥१९॥

अरश्मानो यैरथा अयुक्ता अत्यासो न संसृजानास आजौ।

एते शुक्रासौ धन्वन्ति सोमा देवासस्ताँ उप याता पिबध्यै॥ ९.०९७.२०

अरश्मानः- बन्धरहिताः। अरथाः- अवाहनबद्धाः। अयुक्ताः- अनियताः। आजौ- युद्धे। संसृजानासः- सृष्टाः। अत्यासो न- तुरगा इव। एते- इमे। शुक्रासः- शुभ्राः शुद्धा इति भावः।

सोमाः- रसाः । देवासः- द्योतनशीलाः । धन्वन्ति- अभिसरन्ति । तान् । पिबध्ये- अनुभवितुम् ।
उपयात- उपगच्छत ॥२०॥

ए॒वा न॑ इ॒न्दो अ॒भि दे॒ववी॑तिं॒ परि॑ स्र॒व नभो॑ अ॒र्णश्च॑मूषु ।

सोमो॑ अ॒स्मभ्यं॑ का॒म्यं बृ॒हन्तं॑ र॒यिं द॑दातु वी॒रव॑न्तमु॒ग्रम् ॥ ९.०९७.२१

एव- एवम् । इन्दो- क्लेदनशील रस । नः- अस्मदर्थम् । देववीतिम्- देवानुभूतिम् । अभि-
अभिलक्ष्य । नभो अर्णः- चिदाकाशजधारामयः । चमूषु- प्रतीकेषु । परि स्रव- परितः क्षर । सोमः-
रसः । अस्मभ्यम्- नः । काम्यम्- कमनीयम् । बृहन्तम्- महत् । वीरवन्तम्- वीर्यवन्तम् । उग्रम्-
उद्गूर्णम् । रयिम्- दानयोग्यधनम् । ददातु- प्रयच्छतु ॥२१॥

तक्ष॒द्यदी॑ मन॑सो वे॒नतो॑ वाग्ज्येष्ठस्य वा॒ धर्मी॑णि क्षो॒रनी॑के ।

आदी॑माय॒न्वर॒मा वा॑वशा॒ना जुष्टं॑ पतिं॒ कल॑शे गा॒व इ॒न्दुम् ॥ ९.०९७.२२

यदि- यदा । ज्येष्ठस्य- मुख्यस्याचार्यस्य । क्षोः- मन्त्रं शब्दायमानस्य । अनीके- मुखे । धर्मीणि वा-
स्वभावे वा । वेनतः- काम्यात् । मनसः- चित्तात् । वाक्- मन्त्रः । तक्षत्- एनं रसं सृजति तदा ।
आत्- अनन्तरम् । ईम्- एतम् । वरम्- श्रेष्ठम् । जुष्टम्- सेव्यम् । पतिम्- पालकम् । इन्दुम्-
सोमम् । कलशे- भाजने प्रतीके स्थितम् । वावशानाः- कामयमानाः । गावः- विद्याः । आ-
आभिमुख्येन । आयन्- आगच्छन्ति ॥२२॥

प्र दा॒नुदो दि॒व्यो दा॒नुपि॒न्व ऋ॒तमृ॒ताय॑ पवते सु॒मेधाः॑ ।

ध॒र्मा भु॒वद्वृ॒जन्त्य॑स्य॒ राजा॒ प्र र॒श्मिभि॑र्द॒शभि॑र्भो॒रि भू॒म ॥ ९.०९७.२३

दानुदः- दात्रे दायकः। दिव्यः। दानुपिन्वः- दात्रे सेचकः। पिवि सेचने। ऋताय-
प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्थायोपासकाय। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। सुमेधाः-
शोभनमेधासंपन्नः। पवते- क्षरति। वृजन्यस्य- बलस्य। धर्मा- धर्ता। भुवत्- अभवत्। राजा-
रञ्जकः। दशभिः- दशदिग्वर्तिभिः। रश्मिभिः- किरणैः। भूम- प्रभूतम्। प्र भारि- प्रधायते ॥२३॥

पवित्रेभिः पवमानो नृचक्षा राजा देवानामुत मर्त्यानाम्।

द्विता भुवद्रयिपती रयीणामृतं भरत्सुभृतं चार्विन्दुः ॥ ९.०९७.२४

पवमानः- पुनानः। पवित्रेभिः- कोशैः प्रतीकैः। नृचक्षाः- नृणां द्रष्टा। देवानाम्- अमराणाम्। उत-
अपि च। मर्त्यानाम्। राजा- रञ्जकः। रयीणां रयिपतिः- दानयोग्यसंपत्पालकः। द्विता भुवत्-
अभ्युदयनिःश्रेयससाधको भवति। इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः। सुभृतम्- सुष्ठु धृतम्। चारु-
कल्याणम्। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। भरत्- भरति ॥२४॥

अवाँ इव श्रवसे सातिमच्छेन्द्रस्य वायोरभि वीतिमर्ष।

स नः सहस्रा बृहतीरिषो दा भवा सोम द्रविणोवित्पुनानः ॥ ९.०९७.२५

अवानिव- तुरग इव। श्रवसे सातिम्- श्रुतिसंभजनम्। अच्छ- उद्दिश्य। इन्द्रस्य-
ईशनाधिदैवतस्य। वायोः- प्राणाधिदैवतस्य। वीतिम्- अनुभूतिम्। अभि अर्ष- अभिसर। सः-
तादृशस्त्वम्। नः- अस्मदर्थम्। सहस्राः- अनन्ताः। बृहतीः- महतीः। इषः- सदिच्छाः। दाः-
देहि। सोम- रस। द्रविणोवित्- संपल्लम्भकः। पुनानः- पूयमानः। भव ॥२५॥

देवाव्यो नः परिषिच्यमानाः क्षयं सुवीरं धन्वन्तु सोमाः।

आयज्यवः सुमतिं विश्ववारा होतारो न दिवियजो मन्द्रतमाः ॥ ९.०९७.२६

देवाव्यः- देवतर्पकाः । नः- अस्मदर्थम् । परिषिच्यमानाः- परितः सिच्यमानाः । सोमाः- रसाः ।
सुवीरम्- शोभनवीर्यसंपन्नम् । क्षयम्- सदनम् । धन्वन्तु- सरन्तु । सुमतिं आयज्यवः-
शोभनमतिदाः । विश्ववाराः- सर्ववरेण्याः । होतारो न- देवाह्वतार इव । दिवियजः- देवोपासकाः ।
मन्द्रतमाः- अतिशयेन तृप्तिकरा भवन्ति ॥२६॥

ए॒वा दे॒व दे॒वता॑ते प॒वस्व॒ म॒हे सौ॒म प्स॑रसे दे॒वपा॑नः ।

म॒हश्चि॒द्धि ष्मसि॑ हि॒ताः स॒म॒र्ये कृ॒धि सु॒ष्ठाने॑ रोद॒सी पु॒नानः॑ ॥ ९.०९७.२७

एव- एवम् । देव- द्योतनशील । देवताते- देवार्थं विस्तृते अस्मदुपासने । पवस्व- क्षर । सोम-
रस । देवपानः- देवानुभवः सन् । प्सरसे- अस्मदनुभूतये पवस्व । समर्ये- युद्धे । महश्चित्- महदपि
शात्रवं बलम् । स्मसि- अभिभवेम । पुनानः- शोधकः सन् । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । सुस्थाने ।
कृधि- कुरु ॥२७॥

अ॒श्वो नो॒ क्रदो॑ वृ॒षभि॑र्यु॒जानः॑ सि॒ंहो न भी॒मो म॑न॒सो ज॒वीया॑न् ।

अ॒र्वा॒ची॒नैः प॒थिभि॑र्ये रजि॒ष्ठा आ प॑वस्व सौम॒नसं॑ न॒ इन्द्रो॑ ॥ ९.०९७.२८

अश्वो न- तुरग इव । क्रदः- शब्दयसि । वृषाभिः- वर्षकैरुपासकैः । युजानः- योज्यमानः । सिंहो
न भीमः- भयङ्करः सिंह इव । मनसो जवीयान्- मनसो वेगवत्तरः । ये । रजिष्ठाः- ऋजवः । तैः ।
अर्वाचीनैः- अभिमुखैः । पथिभिः- मार्गैः । नः- अस्मदर्थम् । इन्द्रो- क्लेदनशील रस । सौमनसम्-
सौमनस्यम् । आ- समन्तात् । पवस्व- क्षर ॥२८॥

श॒तं धा॒रा दे॒वजा॑ता अ॒सृग्र॑न्स॒हस्र॑मे॒नाः क॒वयो॑ मृजन्ति ।

इन्द्रो॑ स॒नित्रं॑ दि॒व आ प॑वस्व पु॒र॒ण्तासि॑ म॒हतो॑ ध॒नस्य॑ ॥ ९.०९७.२९

देवजाताः- दिव्याः। शतं धाराः- अनन्तधाराः। असृग्रन्- सृज्यन्ते। सहस्रमेनाः- एता
अनन्तधाराः। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। मृजन्ति- शोधयन्ति। इन्दो- क्लेदनशील रस। सनित्रम्-
संपदम्। दिवः- चिदाकाशात्। आ पवस्व- क्षर। महतो धनस्य- महत्या दैवीसंपदः। पुर एता-
अग्रेसरः। असि- भवसि ॥२९॥

दिवो न सर्गा अससृग्रमह्ना राजा न मित्रं प्र मिनाति धीरः।

पितुर्न पुत्रः क्रतुभिर्यतान आ पवस्व विशे अस्या अजीतिम् ॥ ९.०९७.३०

दिवः अह्नां सर्गा न- सूर्यरश्मय इव। अससृग्रम्- सृष्टा भवन्ति। राजा न- रञ्जकः। धीरः। मित्रम्-
सुहृदमुपासकम्। न प्रमिनाति- न बाधते। क्रतुभिः- कर्मभिः। यतानः- उद्यतः सन्। अस्याः-
एतस्यै। विशे- प्रजायै। अजीतिम्- अपराभवम्। पितुः- जनकस्य। पुत्रः- सुतः। न- इव। आ
पवस्व- क्षर ॥३०॥

प्र ते धारा मधुमतीरसृग्रन्वारान्यत्पूतो अत्येष्यव्यान्।

पवमान पवसे धाम गोना जज्ञानः सूर्यमपिन्वो अर्कैः ॥ ९.०९७.३१

ते- तव। मधुमतीः- माधुर्यः। धाराः। असृग्रन्- सृज्यन्ते। पूतः- शुद्धः सन् त्वम्। अव्यान्-
रसव्यञ्जकान्। वारान्- वरणीयान् प्रतीकान्। अत्येषि- अतिक्रम्य सरसि। पवमान- पुनान।
गोनाम्- चिद्रश्मीनाम्। धाम- सदनम्। पवसे- क्षरसि। जज्ञानः- जात एव। अर्कैः- उपासनैः।
सूर्य- आत्मसूर्यम्। अपिन्वः- पूरयसि ॥३१॥

कनिक्रददनु पन्थामृतस्य शुक्रो वि भास्यमृतस्य धाम।

स इन्द्राय पवसे मत्सरवान्हिन्वानो वार्चं मतिभिः कवीनाम् ॥ ९.०९७.३२

ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । पन्थाम्- मार्गम् । अनु । कनिक्रदत्- अशब्दयत् । अमृतस्य
धाम- अमृतसदनम् । शुक्रः- शुभ्रः शुद्धः सन् । वि- विशेषेण । भासि- प्रकाशयसि । कवीनाम्-
क्रान्तदर्शिनाम् । मतिभिः । वाचम्- मन्त्रम् । हिन्वानः- प्रेरयन् । मत्सरावान्- तर्पकः । सः- तादृशः
सन् । इन्द्राय- परमेश्वराय । पवसे- क्षरसि ॥३२॥

दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षि सोमं पिबन्धाराः कर्मणा देववीतौ ।

एन्दो विश कलशं सोमधानं क्रन्दन्निहि सूर्यस्योप रश्मिम् ॥ ९.०९७.३३

दिव्यः सुपर्णः- पक्षी मुमुक्षामोक्षादिप्रतीकः । दिव्यः पक्षी सन् । सोम- रस । देववीतौ-
दिव्यानुभूतये । कर्मणा- शोभनकर्मणा । धाराः । पिबन्- क्षरन् । अव चक्षि- पश्य । इन्दो-
क्लेदनशील रस । सोमधानं कलशम्- रसोपलब्धिस्थानं प्रतीकम् । आ विश- प्रविश । सूर्यस्य -
आत्मसूर्यस्य । रश्मिम्- चिद्रश्मिम् । उप इहि- उपागच्छ ॥३३॥

तिस्रो वाच ईरयति प्र वह्निर्ऋतस्य धीतिं ब्रह्मणो मनीषाम् ।

गावो यन्ति गोपतिं पृच्छमानाः सोमं यन्ति मतयो वावशानाः ॥ ९.०९७.३४

वह्निः- वाहकः सोमः । तिस्रो वाचः- मध्यमापश्यन्तीवैखरीः । ईरयति- प्रेरयति । ऋतस्य धीतिम्-
सत्यधारणाम् । ब्रह्मणः- उपासकस्य । मनीषाम् । ईरयति । गोपतिम्- चिद्रश्मिपालकम् । सोमम्-
रसम् । पृच्छमानाः- जिज्ञासमानाः । गावः- विद्याः । यन्ति- अभिसरन्ति । वावशानाः-
कामयमानाः । मतयः । यन्ति- अभिसरन्ति ॥३४॥

सोमं गावो धेनवो वावशानाः सोमं विप्रा मतिभिः पृच्छमानाः ।

सोमः सुतः पूयते अज्यमानः सोमं अर्कास्त्रिष्टुभः सं नवन्ते ॥ ९.०९७.३५

सोमम्- रसम् । धेनवः- प्रीणयित्र्यः । गावः- चिद्रश्मयः । वावशानाः- कामयमानाः सरन्ति ।
सोमम्- रसम् । विप्राः- मेधाविनः । मतिभिः । पृच्छमानाः- जिज्ञासमानाः अभिगच्छन्ति ।
अज्यमानः- सिच्यमानः । सुतः- निष्पन्नः । सोमः । पूयते- शोधितो भवति । सोमे- रसे । त्रिष्टुभा
अर्काः- मन्त्राः । संनवन्ते- सङ्गच्छन्ते ॥३५॥

ए॒वा नः सोम परि॒षिच्य॑मा॒न आ प॑वस्व पू॒यमा॑नः स्व॒स्ति ।

इन्द्र॒मा वि॑श बृ॒हता॑ रवे॒ण वर्ध॑या वाचं॒ जन॑या पु॒रंधि॑म् ॥ ९.०९७.३६

एव- एवम् । नः- अस्मदर्थम् । परिषिच्यमानः- परितः सिच्यमानः सन् । सोम- रस । आ-
समन्तात् । पूयमानः- पुनानः । स्वस्ति- कल्याणम् । पवस्व- क्षर । बृहता- महता । रवेण-
मन्त्रेण । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । आ विश- प्रविश । पुरन्धिम्- पुरुधारणायुक्ताम् । वाचम् । जनय-
उत्पादय । वर्धय ॥३६॥

आ जा॒गृवि॒र्विप्र॑ ऋ॒ता म॑ती॒नां सोमः॑ पु॒नानो॑ असद॒च्चमू॑षु ।

सप॑न्ति॒ यं मि॒थुना॑सो॒ निका॑मा अध्व॒र्यवो॑ रथि॒रासः॑ सु॒हस्ताः॑ ॥ ९.०९७.३७

यम् । रथिरासः- शोभनगतिसंपन्नाः । सुहस्ताः- शोभनहस्तोपलक्षितशोभनकर्माणः । अध्वर्यवः-
ध्वररहितकर्माणः । निकाः- नितरां कामयुक्ताः । मिथुनासः- दम्पतिभूता जनाः । यं - यं प्रेममयं
रसम् । सपन्ति- स्पृशन्ति । सः । सोमः । जागृविः- जागरणशीलः सन् । विप्रः- मेधावी । पुनानः-
पूयमानः सन् । ऋता मतीनाम्- सत्यसंबद्धमतीः । आ- आभिमुख्येन । चमूषु- भाजनेषु प्रतीकेषु ।
असदत्- निषीदति ॥३७॥

स पु॒नान॑ उप॒सूरे॑ न धातो॒भे अ॒प्रा रोद॑सी॒ वि ष आ॑वः ।

प्रि॒या चि॒द्यस्य॑ प्रि॒यसा॑स ऊ॒ती स तू धनं॑ का॒रिणे॑ न प्र यँसत् ॥ ९.०९७.३८

सः- तादृशः । पुनानः- पूयमानो रसः । सूरै- सूर्ये । न धाता- संवत्सर इवेति सायणः । उप- तथा
इन्द्रे उपगच्छति । उभे रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । अप्राः- आपूरयति । सः । वि आवः- तमांसि
विवृणोति । यस्य । प्रिया- प्रियस्य । प्रियसासः- प्रिया धाराः । ऊती- अस्मद्रक्षायै भवन्ति । सः ।
धनम्- संपदम् । कारिणे- उपासकाय । न- संप्रति । प्र यंसत्- प्रयच्छतु ॥३८॥

स वर्धिता वर्धनः पूयमानः सोमो मीढ्वान् अभि नो ज्योतिषावीत् ।

येना नः पूर्वे पितरः पदज्ञाः स्वर्विदो अभि गा अद्रिमुष्णन् ॥ ९.०९७.३९

सः । वर्धिता- वर्धकः । वर्धनः- वृद्धिमयः । पूयमानः- पुनानः । सोमः- रसः । मीढ्वान्-
आनन्दकरः । नः- अस्मान् । ज्योतिषा । अभि- अभितः । आवीत्- रक्षतु । येन । नः- अस्माकम् ।
पूर्वे पितरः- पूर्वाचार्याः । पदज्ञाः- मार्गज्ञाः । स्वर्विदः- स्वर्गज्ञाः सन्तः । अद्रिम्-
मेघघनप्रतीकजडनिहितान् । गाः- चिद्रश्मीन् । उष्णन्- आहृतवन्तः ॥३९॥

अक्रान्समुद्रः प्रथमे विधर्मजनयन्प्रजा भुवनस्य राजा ।

वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान् इन्दुः ॥ ९.०९७.४०

प्रथमे विधर्मन्- ऋते प्रकृतिनियतौ वा । प्रजाः- जनान् । जनयन्- सृजन् । भुवनस्य राजा-
लोकनाथः सोमः । समुद्रः- अर्णवसमः । अक्रान्- सर्वान् अतिक्रामति । पवित्रे- शोधके । अव्ये-
सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके । रसस्य प्रवेशस्थाने ।
रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते । रसार्थयाचनसाधनभूते । रसक्रिये । रसावाप्तिसाधनभूते ।
रसावरणे । रससंभक्तारि । रसवर्धके । सानो- उच्छ्रिते प्रतीके । अधि । वृषा- वर्षकः । बृहत्सोमः-
महान्नसः । सुवानः- निष्पन्नः सन् । इन्दुः- हृदयस्पर्शी सन् । वावृधे- ववृधे ॥४०॥

महत्तत्सोमो महिषश्चकारापां यद्रर्भोऽवृणीत देवान् ।

अदधादिन्द्रे पवमान ओजोऽजनयत्सूर्ये ज्योतिरिन्दुः ॥ ९.०९७.४१

महिषः- महात्मा । अपां गर्भः- मूलशक्तिधाराणां गर्भभूतः । यत् । महत्- बृहत्कर्म । तत् । चकार-
कृतवान् । देवान्- देवताः । अवृणीत- वरणं कृतवान् । इन्द्रे- ईशनाधिदैवते । पवमानः- पुनानः ।
ओजः- बलम् । अदधात्- दधौ । सूर्ये- सवितरि । ज्योतिः- प्रकाशम् । इन्दुः- सोमः । अजनयत्-
ससर्ज । आत्मसूर्य रसः हृदये प्रकटीकरोतीति भावः ॥४१॥

मत्सि वायुमिष्ट्ये राधसे च मत्सि मित्रावरुणा पूयमानः ।

मत्सि शर्धो मारुतं मत्सि देवान्मत्सि द्यावापृथिवी देव सोम ॥ ९.०९७.४२

इष्ट्ये- अस्मदिच्छापूत्यै । राधसे- संसिद्ध्यै । वायुम्- प्राणम् । मत्सि- आनन्दय । पूयमानः-
पुनानः । मित्रावरुणा- स्नेहाधिदैवतमृताधिदैवतम् । मत्सि- आनन्दय । मारुतं शर्धः- मरुद्गणं
प्राणसमूहम् । मत्सि- आनन्दय । देवान्- अन्या द्योतनशक्तीः । मत्सि । सोम- रसाधिदैवत । देव-
द्योतनशील । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । मत्सि- आनन्दय ॥४२॥

ऋजुः पवस्व वृजिनस्य हन्तापामीवां बाधमानो मृधश्च ।

अभिश्चीणन्पयः पयसाभि गोनामिन्द्रस्य त्वं तव वयं सखायः ॥ ९.०९७.४३

ऋजुः- आर्जवसंपन्नः सन् । वृजिनस्य हन्ता- दुःखनाशकः सन् । अमीवाम्- रोगाणाम् । अप-
बाधमानः- नाशकः सन् । मृधश्च- हिंसानाशकः सन् । पवस्व- क्षर । पयः- जीवोदकम् । गोनाम्-
चिद्रश्मीनाम् । पयसा- सारेण ज्ञानेन । अभिश्चीणन्- संयोजयन् । अभि- आभिमुख्येन । पवस्व ।
त्वम् । इन्द्रस्य- परमेश्वरसंबन्धी भवसि । तव- भवतः । वयम् । सखायः- सुहृदः स्मः ॥४३॥

मध्वः सूर्ध्वं पवस्व वस्व उत्सं वीरं च न आ पवस्वा भर्गं च ।

स्वदस्वेन्द्राय पवमान इन्दो रयिं च न आ पवस्वा समुद्रात् ॥ ९.०९७.४४

मध्वः सूदम्- माधुर्यघनम् । पवस्व- क्षर । वस्व उत्सम्- वृत्तिस्तम्भनधाराम् । वीरम्- वीर्यम् ।
च । भगं च- सौभाग्यं च । नः- अस्मदर्थम् । आ पवस्व- क्षर । पवमानः- पुनानः सन् । इन्दो-
क्लेदनशील रस । इन्द्राय- परमेश्वराय । स्वदस्व- रुचितो भव । इन्दो- हृदयस्पर्शिन । समुद्रात्-
चित्समुद्रात् । नः- अस्मदर्थम् । रयिम्- दैवीं संपदम् । आ पवस्व- क्षर ॥४४॥

सोमः सुतो धारयात्यो न हित्वा सिन्धुर्न निम्नमभि वाज्यक्षाः ।

आ योनिं वन्यमसदत्पुनानः समिन्दुर्गोभिरसरत्समद्भिः ॥ ९.०९७.४५

सोमः- रसः । सुतः- निष्पन्नः । धारया । अत्यो न- तुरग इव । हित्वा- गत्वा । सिन्धुर्न-
उदकमिव । निम्नम्- निम्नप्रदेशम् । वाजी- शीघ्री सन् । अक्षाः- क्षरति । पुनानः- पावामानः ।
वन्यम्- वननीयम् । योनिम्- ऋताख्यं स्वसदनम् । आ असदत्- आसीदति । इन्दुः- हृदयस्पर्शी
रसः । गोभिः- चित्किरणैः । अद्भिः- मूलशक्तिधाराभिः । असरत्- अभिसरति ॥४५॥

एष स्य ते पवत इन्द्र सोमश्चमूषु धीर उशते तवस्वान् ।

स्वर्चक्षा रथिरः सत्यशुष्मः कामो न यो देवयतामसर्जि ॥ ९.०९७.४६

इन्द्र- हे परमेश्वर । ते- त्वदर्थम् । एष स्यः- सोयम् । सोमः- रसः । चमूषु- भाजनेषु प्रतीकेषु ।
धीरः । तवस्वान्- वेगवान् सन् । उशते- कामयमानाय । पवते- क्षरति । स्वर्चक्षाः- स्वर्गद्रष्टा ।
रथिरः- महारथः । सत्यशुष्मः- अवितथबलः । देवयताम्- देवकामानाम् । कामो न- काम इव ।
असर्जि- सृज्यते ॥४६॥

एष प्रत्नेन वर्यसा पुनानस्तिरो वर्षीसि दुहितुर्दधानः ।

वसानः शर्म त्रिवरूथमप्सु होतैव याति समनेषु रेभन् ॥ ९.०९७.४७

एषः- अयम् । प्रत्नेन- पुराणेन । वयसा- हविषा । पुनानः- पूयमानः । दुहितुः- सर्वदोग्धया भूम्याः ।
वर्पासि- रूपाणि । तिरो दधानः- अतिक्रमन् । त्रिवरूथम्- भूर्भुवरादिभूमिकात्रयोपेतम् । शर्म-
भद्रम् । वसानः- बिभ्रत् । समनेषु- सहृदयासु । अप्सु- मूलशक्तिधारासु । रेभन्- मन्त्रं शब्दयन् ।
होतेव- अग्निरिव । याति- गच्छति ॥४७ ॥

नूनस्त्वं रथिरो देव सोम परि स्रव चम्बोः पूयमानः ।

अप्सु स्वादिष्ठो मधुमाँ ऋतावा देवो न यः सविता सत्यमन्मा ॥ ९.०९७.४८

यः । देवः सविता- सूर्यः । न- इव । सत्यमन्मा- सत्यज्ञानयुक्तः । मधुमान्- मधुरः । अप्सु-
मूलशक्तिधारासु । स्वादिष्ठः- अतिशयेन आस्वादनीयः । सः । पूयमानः- पुनानः । त्वम् । नु-
क्षिप्रम् । चम्बोः- द्यावापृथिव्योर्मध्ये । रथिरः- महारथः सन् । देव- द्योतनशील । सोम- रस । परि
स्रव ॥४८ ॥

अभि वायुं वीत्यर्षा गृणानोऽभि मित्रावरुणा पूयमानः ।

अभी नरं धीजवनं रथेष्ठामभीन्द्रं वृषणं वज्रबाहुम् ॥ ९.०९७.४९

गृणानः- स्तूयमानः सन् । वायुम्- प्राणम् । वीती- अनुभूतये । अभि अर्ष- अभिसर । पूयमानः-
पुनानः सन् । मित्रावरुणा- स्नेहाधिदैवतमृताधिदैवतम् । अभि- अभिसर । रथेष्ठाम्- महारथम् ।
धीजवनम्- मनोवेगसंपन्नम् । नरम्- नेतारं रुद्रम् । अभि- अभिसर । वृषणम्- वर्षकम् । वज्रबाहुम् ।
इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् । अभि- अभिसर ॥४९ ॥

अभि वस्त्रा सुवसनान्यर्षाभि धेनूः सुदुधाः पूयमानः ।

अभि चन्द्रा भर्तवे नो हिरण्याभ्यश्चात्रथिनो देव सोम ॥ ९.०९७.५०

सुवसानानि- सुपरिधानानि । वस्त्रा- आच्छादनानि । अभि अर्ष । पूयमानः- पुनानः सन् । सुदुघाः- सुदोग्ध्रीः । धेनूः- चिद्रश्मिभूता गाः । अभि अर्ष । नः- अस्माकम् । भर्तवे- निर्वाहाय । चन्द्रा- आह्लादकानि । हिरण्या- ज्योतीषि प्रति । अभि अर्ष । सोम देव- रस । रथिनो अश्वान्- रंहणशीलान् प्राणविशेषान् प्रति । अभि अर्ष ॥५० ॥

अभी नो अर्ष दिव्या वसून्वभि विश्वा पार्थिवा पूयमानः ।

अभि येन द्रविणमश्रवामाभ्यर्षेयं जमदग्निवन्नः ॥ ९.०९७.५१

पूयमानः- पुनानः सन् । दिव्या पार्थिवा- दिव्या भौमाः । वसूनि- संपदः । नः- अस्मदर्थम् । अभि अर्ष- अभिगमय । येन । द्रविणम्- संपदम् । अश्रवाम- अनुभवाम । तत् । अभि अर्ष । जमदग्निवत्- अग्न्युपासकवत् । जमत् हुतभक्षणशीलः प्रज्वलितोग्निः । तस्योपासको जमदग्निः । नः- अस्माकम् । आर्षेयम्- दर्शनम् । अभिगमय ॥५१ ॥

अया पवा पवस्वैना वसूनि माँश्चत्व इन्दो सरसि प्र धन्व ।

ब्रध्नश्चिदत्र वातो न जूतः पुरुमेधश्चित्तकवे नरं दातु ॥ ९.०९७.५२

अया- अनया । पवा- पवमानया धारया । एना वसूनि- एताः संपदः । पवस्व- क्षर । इन्दो- क्लेदनशील रस । माँश्चत्वे- मन्यमानानां चातके । इति सायणः । सरसि- जीवोदके । चातको मेघापेक्षी पक्षी । अथवा चातको याचकः । चत याचने । आधारशक्तिधारा मननशीलानुपासकान् स्वां प्रति कर्षतीतीदं लक्षणयोच्यते मन्यमानानां चातक इति । यथा समुद्रः स्वतरंगैराह्वयति नदीरिति लक्षणया वण्यते । अथवा अभिमन्यमानानां चातके नाशके । अथवा दधिक्रावाणमित्यस्मिन् मन्त्रे माँश्चतोरित्यस्य मन्यमानांश्चेतयत इत्यर्थः सायणेन कृतः । सोर्थोप्यत्रापि भवितुमर्हति । प्र- प्रकर्षेण ।

धन्व- अभिसर । अत्र । ब्रध्नः- मूलः । वातो न- वात इव । जूतः- प्रेरितः । पुरुमेधः- प्रभूतमेधः ।
तकवे- शोभनगतिमत उपासकाय । नरम्- नेतारमाचार्यम् । दात्- प्रयच्छतु ॥५२॥

उत न एना पवया पवस्वाधि श्रुते श्रवाय्यस्य तीर्थे ।

षष्टिं सहस्रा नैगुतो वसूनि वृक्षं न पक्वं धूनवद्रणाय ॥ ९.०९७.५३

उत- अपि च । नः- अस्मदर्थम् । एना- अनया । पवया- पवमानया धारया । श्रुते- श्रुतिप्रसिद्धे ।
श्रवाय्यस्य- श्रवणीयस्य सोमस्य । तीर्थे- जीवोदके । अधि । पवस्व- क्षर । षष्टिं सहस्रा- प्रभूतानि ।
नैगुतः- जपार्थं उपांशुत्वेन नीचैः शब्दायमानानि । वसूनि- मन्त्रभूतधनानि । रणाय-
अस्मदानन्दाय । पक्वम्- फलदं । वृक्षं न- तरुमिव । धूनवत्- अकम्पयत् ॥५३॥

महीमे अस्य वृषनाम शूषे माँश्चत्वे वा पृशने वा वधत्रे ।

अस्वापयन्निगुतः स्नेहयच्चापामित्राँ अपाचितौ अचेतः ॥ ९.०९७.५४

अस्य- एतस्य सोमस्य । इमे- एते । मही- महत्यौ । वृषनाम- वर्षणनमनक्रिये । शूषे- सुखकरे ।
माँश्चत्वे- मानिनां चातके । वा । पृशने- चित्तस्पर्शके वा । वधत्रे- शत्रुहननशीले वा भवतः ।
निगुतः- नीचैः शब्दायमानान् शत्रून् । अस्वापयत्- निद्रापयति । स्नेहयत्- स्नेहशीलान् करोति ।
अमित्रान्- स्नेहरहितान् । अचितः- अग्निरहितान् सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्परहितान् । अचेतः-
शोभनचित्तरहितान् । अप- अस्मत्तः अपगमय ॥५४॥

सं त्री पवित्रा विततान्येष्यन्वेकं धावसि पूयमानः ।

असि भगो असि दात्रस्य दातासि मघवा मघवञ्च इन्दो ॥ ९.०९७.५५

विततानि- विस्तृतानि । त्री पवित्रा- त्रीणि पात्राणि प्रतीकभूतानि वा
भूर्भुवःसुवरूपलक्षितान्नप्राणमानांसि । सम्- सम्यक् । एषि- गच्छसि । पूयमानः- पुनानः । एकम्-
एकं सुवरूपलक्षितचित्तमेव तृतीयं प्रधानतया । अनुधावसि । इन्दो- क्लेदनशील रस । भगः-
सौभाग्यदेवता । असि- भवसि । दात्रस्य - दातुः । दाता । असि । मघवद्भ्यः- हव्यवद्भ्यः । मघवा-
संपद्मान् । असि ॥५५॥

एष विश्ववित्पवते मनीषी सोमो विश्वस्य भुवनस्य राजा ।

द्रप्साँ ईरयन्विदथेष्विन्दुर्वि वारमव्यं समयाति याति ॥ ९.०९७.५६

एषः- अयम् । विश्ववित्- सर्वज्ञः । मनीषी- मेधावी । विश्वस्य- सर्वस्य । भुवनस्य- लोकस्य ।
राजा- रञ्जकः । सोमः- रसः । पवते- क्षरति । द्रप्सान्- रसकणान् । विदथेषु- यज्ञेषु
यैर्विदन्त्यात्मानमिति विदथाः । आत्मा यज्ञेन कल्पतामिति श्रुतौ । ईरयन्- प्रेरयन् । इन्दुः-
क्लेदनशीलो रसः । समया- उभयतः । अव्यम्- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव
रक्षाकरमुपलब्धिस्थानमित्यर्थः । रसव्यञ्जकम् । रसस्य प्रवेशस्थानम् । रसतत्त्वस्य सुलभतया
अवगमसाधनभूतम् । रसार्थाचनसाधनभूतम् । रसक्रियम् । रसावाप्तिसाधनभूतम् । रसावरणम् ।
रससंभक्तारम् । रसवर्धकम् । वारम्- वरणीयं प्रतीकम् । वि- विशेषेण । अति- अतिक्रम्य च ।
याति- गच्छति ॥५६॥

इन्दुं रिहन्ति महिषा अदब्धाः पदे रेभन्ति कवयो न गृध्राः ।

हिन्वन्ति धीरा दशभिः क्षिपाभिः समञ्जते रूपमपां रसेन ॥ ९.०९७.५७

अदब्धाः- अहिंसिताः । महिषाः- महात्मानः । इन्दुम्- क्लेदनशीलं रसम् । रिहन्ति-
आस्वादयन्ति । पदे- सोमस्य पदे । कवयः- क्रान्तदर्शिनः । न गृध्राः- आकाङ्क्षासंयुक्ता इव ।

रेभन्ति- मन्त्रान् शब्दयन्ति । धीराः- धारणाकुशला उपासकाः । दशभिः क्षिपाभिः- दशदिग्वर्तिनीभिरवतरणशीलमूलशक्तिधाराभिः । हिन्वन्ति- रसं प्रेरयन्ति । अपां रूपम्- जीवोदकरूपम् । रसेन । समञ्जते- व्यञ्जितो भवति ॥५७॥

त्वया वयं पवमानेन सोम भरे कृतं वि चिनुयाम शश्वत् ।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ९.०९७.५८

वयम् । सोम- रस । पवमानेन- पुनानेन । त्वया- भवता । भरे- निर्वहि । कृतम्- कर्तव्यम् । शश्वत्- नित्यम् । वि चिनुयाम- कुर्याम । तत्- तेन । मित्रः- स्नेहाधिदेवता । वरुणः- ऋताधिदेवता । अदितिः- अखण्डप्रकृतिः । सिन्धुः- मूलशक्तिधारा । पृथिवी- भूमिः । उत- अपि च । द्यौः- नभः । नः- अस्मान् । मामहन्ताम्- पूजयन्तु स्वीकुर्वन्त्विति भावः ॥५८॥